

પ્રવચન નં. ૨૩૧ ગાથા-૧૫૦, શ્લોક-૧૦૩, ૧૦૪

રવિવાર, વૈશાખ વદ ૯, તા. ૨૦-૦૫-૧૯૭૯

(‘સમયસાર’, ગાથા-૧૫૦) છે ? વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભકર્મ. એમ. પેલું જડકર્મ એમ નહિ. આવા શુભભાવો જે છે એને અહીંયાં શુભકર્મ કહેવામાં આવ્યા છે. વ્રતના, તપના, નિમયના, શીલના એ ભાવ છે, શુભભાવ (છે) એને પણ અહીંયાં કર્મ તરીકે કહેવામાં આવ્યા છે. જોકે એક ઠેકાણે એવું કહ્યું કે, એની જે ક્રિયાઓ છે તે કર્મ છે અને એનો ભાવ છે તે શુભ ઉપયોગ છે. ‘કળશટીકા’માં એમ કહ્યું છે. પણ એનો અર્થ ઈનો ઈ છે.

૧૫૦. ‘બન્ને કર્મો...’ બન્ને કર્મો એટલે ઈ. વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ, હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયવાસના બેય ભાવ કર્મ કહેવામાં આવે છે અને એ આત્મા નહિ, આત્માની જાત નહિ. આહા..હા...! ‘બન્ને કર્મો બંધનાં કારણ છે...’ વ્રત, નિયમ, તપ, શીલ એ બધો શુભભાવ બંધનું કારણ છે. આ..હા...! ‘અને નિષેધવાયોગ્ય છે...’ પાછુ એમ આવ્યું છે. બંધના કારણ છે અને નિષેધવા યોગ્ય છે. એનાથી આત્માને લાભ થાય એ વાત તો નહિ પણ નિષેધવા લાયક છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- નુકસાનકારક કહ્યું છે.

ઉત્તર :- નુકસાન છે. આગળ કળશમાં આવશે. અંદર એક કળશ છે ને ? એમ કે, ઘાતનું કારણ નથી પણ આમ છે. આવે છે ને એક (કળશમાં) ? ૧૦૮ (કળશ). ‘કર્મ મોક્ષના કારણનું તિરોધાન કરનારું હોવાથી, તે પોતે જ બંધસ્વરૂપ હોવાથી અને તે મોક્ષના કારણના તિરોધાયિભાવસ્વરૂપ હોવાથી...’ એ જુદું. એક નાનો કળશ છે. યાદ આવે તો આવે ને ! શું કીધું ઈ ? આ તો કળશમાં છે. ઘાત કરનારું છે, નિષેધવા યોગ્ય નથી, ઘાત કરનારું છે એમ છે. તિરોધાઈ એ તો છે. આ તો કળશમાં એક શબ્દ છે.

(૧૬૧-૧૬૩ ગાથાનો ભાવાર્થ) ‘પહેલાં ત્રણ ગાથાઓમાં કહ્યું હતું કે કર્મ મોક્ષના કારણરૂપ ભાવોનું-સમ્યક્ત્વાદિનું-ઘાતક છે. પછીની એક ગાથામાં એમ કહ્યું કે કર્મ પોતે જ બંધસ્વરૂપ છે. આ છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓમાં કહ્યું કે કર્મ મોક્ષના કારણરૂપ ભાવોથી વિરોધી ભાવોસ્વરૂપ છે...’ એ છે પણ એક કળશમાં ક્યાંક છે. એક કળશમાં ક્યાંક એકદમ (લખ્યું છે). એ ક્યાંક આવી ગયું હશે. આવે ત્યારે ખરું.

અહીં તો કહેવું છે કે, બન્ને બંધના કારણ છે અને નિષેધવાયોગ્ય છે ‘એમ આગમથી સિદ્ધ કરે છે :-’ આગમ એટલે વીતરાગની વાણી. જિનેશ્વરદેવની આગમની વાણીમાં આમ છે એમ કહે છે. ત્રણ પ્રકાર કહ્યા. બંધના કારણ છે, નિષેધવા યોગ્ય છે એમ આગમની

વાણી છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા, એની દિવ્યધ્વનિ જે આગમ, એનું પ્રમાણ છે. ૧૫૦ (ગાથા).

રત્તો બંધદિ કમ્મં મુચ્ચદિ જીવો વિરાગસંપત્તો।

एसो जिणोवदेसो तम्हा कम्मेसु मा रज्ज।।१५०।।

નીચે હરિગીત.

જીવ રક્ત બાંધે કર્મને, વૈરાગ્યપ્રાપ્ત મુકાય છે,

—એ જિન તણો ઉપદેશ; તેથી ન રાય તું કર્મો વિષે. ૧૫૦.

એની ટીકા. ‘રક્ત અર્થાત્ રાગી અવશ્ય કર્મ બાંધે...’ આ..હા...! ચાહે તો એ શુભરાગ હો કે અશુભરાગ હો. દયા, દાન, વ્રત, તપનો ભાવ હો, હિંસા, જૂઠું, વિષયનો ભાવ હો બન્ને રાગી છે, બન્ને રાગ છે અને રાગી જરૂર કર્મ બાંધે. આ..હા...! વૈરાગ્ય પામેલ – વૈરાગી એટલે પુણ્ય, શુભ-અશુભ ભાવથી છૂટવું એનું નામ વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્ય (એટલે) આ બાયડી, છોકરા છોક્યા ને દુકાન છોડી માટે વૈરાગી છે એમ નહિ. આહા..હા...! વૈરાગ્ય એને કહે છે કે, જે પુણ્ય અને પાપ, શુભ-અશુભ ભાવ, રાગ, એનાથી વિરક્ત છે તેને વૈરાગ્ય કહે છે. આહા..હા...! બહારથી કોઈ કુટુંબ-કબીલા છોડી, દુકાન છોડી બેઠો (એટલે) વૈરાગી છે એમ નહિ. આહા..હા...!

એ તો ‘નિર્જરા અધિકાર’માં આવ્યું છે ને ! જ્ઞાન-વૈરાગ્ય શક્તિ. અસ્તિપણે જે ભગવાન પૂર્ણાનંદ છે તેના અસ્તિત્વનો, સત્તાનો, ભૂતાર્થનો, જ્ઞાયકનો જે શ્રદ્ધા ને જ્ઞાનભાવ (થયો) તે જ્ઞાન. અને પુણ્ય ને પાપ, શુભાશુભ ભાવથી વિરક્ત તે વૈરાગ્ય. જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય બે શક્તિ સમક્રિતીને કાયમ હોય છે. એમ ત્યાં કીધું છે. વસ્તુસ્વરૂપ જે પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! આ..હા...! પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાયક ! અનંત અતીન્દ્રિય ગુણમણિ રત્નની ખાણ ! આ..હા...! એવો જે ભગવાનઆત્મા, એનું જ્ઞાન (તે જ્ઞાન). અને શુભ ને અશુભ ભાવથી વૈરાગ્ય, એ રાગથી રહિત તે વૈરાગ્ય. આહા..હા...!

એ અહીં કહે છે, ‘રાગી અવશ્ય કર્મ બાંધે અને વિરક્ત અર્થાત્ વૈરાગી જ કર્મથી છૂટે’ ‘વૈરાગી જ’ (કહ્યું છે). એ શુભ-અશુભ ભાવથી જેને છૂટવું છે, વૈરાગ્ય છે એ વૈરાગી કર્મથી છૂટે છે. રાગી પુણ્ય, દયા, દાન, વ્રતના પરિણામવાળો છૂટે છે અને છૂટવામાં મદદગાર છે એમ નથી. આહા..હા...! વિરક્ત – વૈરાગી જ કર્મથી છૂટે છે. પુણ્ય-પાપમાં જે રક્ત છે તે બંધાય છે અને શુભ-અશુભ ભાવથી જે વિરક્ત છે (તે છૂટે છે). રક્ત છે તે બંધાય છે, વિરક્ત છે તે છૂટે છે. વિરક્ત નામ ત્યાંથી છૂટ્યો, નિવૃત્ત થયો છે. આહા..હા...! બહારની નિવૃત્તિ લીધી એટલે એ વૈરાગી છે એમ નહિ. આહા..હા...! અંદરના શુભ ને અશુભ ભાવ, એનાથી જે વિરક્ત નામ વૈરાગ્ય છે... આહા..હા...! તે જ કર્મથી છૂટે છે.

‘એવું જે આ આગમવચન છે...’ જુઓ ! મૂઠ પાઠમાં ‘જિણોવદેસો’ છે ને ! જિનનો એ ઉપદેશ છે. ભગવાન ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરો એ જિનેશ્વરદેવનો એ ઉપદેશ છે. એ ઉપદેશ

છે ઈ આગમવચન છે. કેમકે ‘ઝંકાર ધ્વનિ સુણી, અર્થ ગણધર વિચારે’ અને તેમાંથી આગમ રચે. ઈ આગમ જિનવાણી છે. આ..હા...! જિનવાણીમાં એટલે કે આગમમાં પુણ્ય-પાપથી છૂટવું એવું વચન છે. શુભાશુભ ભાવથી કંઈ લાભ થાય એવું વચન વીતરાગના ઉપદેશમાં – વાણીમાં નથી. આહા..હા...! ‘હીરાલાલજી’ આવું છે.

રાગી બંધાય છે અને વૈરાગી છૂટે છે – આ બે શબ્દો થયા. ચાહે તો પુણ્ય અને પાપના શુભ-અશુભ ભાવ (હો), એ બંધનને પામે છે અને એ શુભાશુભ ભાવથી વિરક્ત વૈરાગી (છે) એ કર્મથી છૂટે છે. આહા..હા..હા...! આમ તો કહ્યું ને ! વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ. ચારે શુભકર્મ છે, શુભરાગ છે. એ શુભ કર્મ છે. આહા..હા...! એનાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે, એનાથી વિરક્ત થાય અને આત્માના સ્વભાવમાં રક્ત થાય. આત્મા આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વભાવ, એમાં રક્ત થાય અને પુણ્ય-પાપથી વિરક્ત થાય. આહા..હા...! એ કર્મથી છૂટે છે. આહા..હા...! આ આકરું પડે છે. કોઈ ઠેકાણે પાછું એવું લખાણ હોય ખરું (કે) વ્યવહાર છે ઈ સાધન છે. પણ ઈ તો નિમિત્તના જ્ઞાન કરાવ્યા, ભાઈ ! સાધન તો આ છે.

રાત્રે જરી કહ્યું હતું, નહિ ? અંતરાત્મા તે પરમાત્માનું સાધન છે. બહિરાત્મા એ પુણ્ય અને પાપને પોતાના માનનાર બહિર જે વસ્તુમાં નથી. ચિદાનંદ પ્રભુ ! જ્ઞાનધન પ્રભુ ! એમાં પુણ્ય અને પાપના ભાવ નથી. આહા..હા..હા...! એ પુણ્ય ને પાપ એમાં નથી. આ..હા...! એમાં જે રાચે છે એ બંધનને પામે છે. એનાથી અંતરાત્મા ભિન્ન પડે છે. પેલો બહિરાત્મા થયો. શુભરાગમાં પણ પોતે રાચે છે તે બહિર છે. બહિર વસ્તુમાં નથી તેમાં તે રાચે છે. માટે તે બહિરાત્મા છે. આ..હા..હા...! અને જે વસ્તુમાં નથી તેવા રાગમાં રાચતો નથી અને વસ્તુની અસ્તિત્વની શ્રદ્ધાપૂર્વક શુભ-અશુભ ભાવથી જે વિરક્ત છે અને સ્વરૂપમાં રક્ત છે તે કર્મથી છૂટે છે. આહા..હા..હા...! આવું સ્વરૂપ છે.

અહીં પંદર દિ’ના અપવાસ કરે ને મહિનાના અપવાસ કરે ત્યાં મોટા વરઘોડા ચલાવે, જાણે એણે શું કર્યું ! ભાઈ ! પણ (એ) બંધનું કારણ (છે). શુભ રાગ અને એમાં વળી જો ધર્મ માને તો મિથ્યાત્વનું પોષણ છે. જે મિથ્યાત્વમાં અનંત ભવ કરવાની તાકાત છે. આહા..હા..હા...! એવા ભાવમાં ધર્મ માનનાર મિથ્યા નામ સત્યથી વિપરીત છે. સત્ય એવો પ્રભુ ! જે રાગ વિનાનો છે એવો સત્ય પ્રભુ ! એની દષ્ટિ અને એમાં રક્તતા (થવી) અને શુભ-અશુભ ભાવથી વિરક્તતા (થવી) તે અંતરાત્મા છે. એ અંતરાત્મા પરમાત્માનું સાધન કરે છે. રાગ પરમાત્માનું સાધન છે એમ નથી. મોક્ષમાર્ગમાં આવે છે ને ! અંતરાત્મા થઈને પરમાત્માને સાધે. આહા..હા...!

એટલે શુભ-અશુભ રાગ... આકરું કામ બહુ, બાપુ ! આહા..હા...! બેયને એક જાત કહી અને આગમનું વચન છે એમ કીધું. ‘કુંદકુંદાર્યદેવે’ એમ કીધું કે, ‘જિણોવદેસો’ (એટલે

કે) જિનનો આ ઉપદેશ - વાણી છે. આ..હા...! ટીકાકાર કહે છે કે, એ આગમવચન છે હોં ! ભગવાનનું વચન છે ને પ્રભુ ! આહા..હા..હા...! કેમકે પ્રભુ વીતરાગ છે. એ વીતરાગ થવાનો ઉપદેશ દે. તો એ વીતરાગ થવાના ઉપદેશમાં આગમનું વચન એ આવ્યું કે, રાગથી વિરક્ત થા. રાગમાં રાય (-રાયવું) એ બંધન અને અજ્ઞાન છે. આહા..હા...! રાગમાં રાયવું છોડી ભગવાનમાં રાય અને રાગથી વિરક્ત થા, એને કર્મથી છૂટે એવું આગમનું વચન છે. સિદ્ધાંતનું આ વચન (છે). ચારે કોર ગોતીને ગોત તો આ વચન - સિદ્ધાંત છે એમ કહે છે. આ..હા..હા...! ચારે અનુયોગની અંદરમાંથી ગોત તો વચન તો આ છે. આહા..હા...! કે, ફલાણાં અનુયોગમાં એમ કહ્યું છે કે, આ કર્મથી લાભ થાય. આ..હા...! તો અહીં કહે છે કે, એ આગમવચન નહિ. આહા..હા...!

‘જે આ આગમવચન છે તે,...’ એટલે ? કે, રાગથી વિરક્ત થા એટલે ? કે, ‘સામાન્યપણે રાગીપણાના નિષેધપણાને લીધે...’ એમાં કંઈ એમ ન આવ્યું કે, અશુભનો નિષેધ અને શુભનો આદર (કરવો). ‘સામાન્યપણે રાગીપણાના નિમિત્તપણાને લીધે...’ સંક્ષેપમાં શુભ અને અશુભ બેયને ભાવ આવ્યા. આહા..હા..હા...!

પ્રશ્ન :- ચરણાનુયોગમાં પણ એ છે ?

સમાધાન :- ચારે અનુયોગમાં બધે વીતરાગતા કીધી છે. વ્યવહારથી ઉપદેશ આપ્યો છે (કે), આમ કરવું, આમ કરે. ‘ભાવપાહુડ’માં પણ ઘણું કહ્યું છે ને ! ‘ભાવપાહુડ’માં તો બહુ કહ્યું છે. ષોડશકારણ ભાવનાથી એ તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે, પંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવના કરે... બધી વાતું (આવે) છે. એ વ્યવહારનયથી ત્યાં જ્ઞાન કરાવ્યું છે. એ ચીજ છે ને ! પણ છે એ બંધનું કારણ. આ..હા...! એમ આગમ - મૂળ આગમનું નિશ્ચય વચન, આગમનો પરમાર્થ ઉપદેશ તો આ છે. પેલો ઉપદેશ છે ઈ બધો વ્યવહારથી જાણવા માટે કહ્યો છે. આ..હા...! આદરવા માટેનું આગમનું વચન આ છે. આહા..હા...! આ તો બહારથી મરી જાય ત્યારે સમજાય એવું છે. ક્યાંક બહારમાં રસ રહે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં રસ રહે તોપણ રાગ (છે) અને રાગ તે બંધનું કારણ (છે). આહા..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- મુનિને મહાવ્રત સહજ હોય.

ઉત્તર :- હોય છે છતાં બંધનું કારણ છે. સહજ હોય છે એનો અર્થ કે, ત્યાં કર્તાબુદ્ધિ - કરવાલાયક છે નહિ. એથી આવે છે. અને જ્ઞાનનયે તે પરિણમન છે માટે કર્તા છે એમ પણ કહેવાય છે. આહા..હા...! છદ્દે (ગુણસ્થાને) પંચ મહાવ્રતપણે એટલો પરિણમે છે ને ! એ પ્રમાદ છે. અને પરિણમે છે માટે તેને કર્તા પણ કહેવાય છે. પરિણમનની અપેક્ષાએ, કરવાલાયક છે એ અપેક્ષાએ નહિ. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- બંધનું કારણ બરાબર છે પણ નિષેધ કેવી રીતે કરવો ?

ઉત્તર :- નિષેધ છે, એમ કીધું ને ! આગમનું વચન (છે કે તે) નિષેધ (કરવા લાયક) છે.

મુમુક્ષુ :- ઈ ગુણસ્થાને તો આવશે ને.

ઉત્તર :- ત્યાં ભલે કહ્યું હોય.

મુમુક્ષુ :- ઈ ગુણસ્થાને તો આવશે ને.

ઉત્તર :- ગુણસ્થાન પણ આદરવા લાયક નથી. ગુણસ્થાન જીવમાં છે જ નહિ. ૬૮ ગાથા ! આહા..હા...! ‘જય જયમાં વ્યવહાર નિશ્ચય મુંચઈ’ ત્યાં એનો અર્થ ઈ કે, ભેદ છે. પણ તત્ત્વમાં – અંદર વસ્તુમાં એ ભેદ નથી. આહા..હા...! ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું (ગુણસ્થાન) એ તીર્થ છે. તીર્થ છે એટલે એનાથી અહીં પમાય છે એ પ્રશ્ન અહીં નથી. આ..હા...! ઈ અવસ્થા છે, એટલું. એ વ્યવહાર નથી એમ નહિ. અને એ વ્યવહારથી ભિન્ન ભગવાન તત્ત્વ નિશ્ચય છે, એમાં તો એ ગુણસ્થાનનો ભેદ પણ નથી, માર્ગજ્ઞાસ્થાનના ભેદ પણ નથી, જીવ(સ્થાનના) ભેદ પણ નથી. આ..હા..હા...! જેમાં ક્ષાયિકભાવ નથી... આહા..હા...! એવો જે ભગવાનઆત્મા ! એ જ અંતરમાં ઉપાદેય તરીકે, આદરણીય તરીકે, સ્વીકાર તરીકે, સત્કાર તરીકે માનવા લાયક છે. આહા..હા..હા...! શું થાય ? જગત પહોંચી ન વળે એટલે કંઈ વસ્તુ બીજી થઈ જાય ? પહોંચી ન શકે એટલે કંઈ માર્ગ બીજો થાય, બાપુ ! આહા..હા...!

અહીં આચાર્ય કહે છે, ‘સામાન્યપણે રાગીપણાના નિમિત્તપણાને લીધે શુભ અને અશુભ બન્ને કર્મને અવિશેષપણે બંધનાં કારણ તરીકે સિદ્ધ કરે છે...’ એમાં એમ ન લેવું કે, પુણ્ય શુભભાવ વ્રત છે એ ઠીક છે. સામાન્યપણે જે રાગી કીધો એમાં બધું આવી ગયું. શુભ અને અશુભ બેય ભાવ રાગીપણામાં આવી ગયા. ‘રાગીપણાના નિમિત્તપણાને લીધે શુભ અને અશુભ બન્ને કર્મ...’ એટલે પર્યાય, બન્ને પરિણામ ‘અવિશેષપણે...’ એટલે સામાન્યપણે ‘બંધનાં કારણ તરીકે...’ બેય સરખા બંધના કારણ છે. આહા..હા...! ‘અવિશેષપણે...’ (એટલે) શુભભાવમાં બંધમાં કંઈ ફેર છે (અને) અશુભમાં કંઈ ફેર છે એમ નથી. અવિશેષ (એટલે) સામાન્યપણે શુભ અને અશુભ બેય કાર્ય – કામ ‘બંધનાં કારણ તરીકે સિદ્ધ કરે છે...’ આગમ. આહા..હા...! હવે આમાં ચર્ચા-વાર્તા કરે. આ..હા...! ‘ખાણિયા’ની મોટી ચર્ચા થઈ છે ને ! એની સામે આ મૂકે છે, ‘બંસીધરજી’. ‘જૈનદર્શન’માં મોટું ચાલ્યું છે, લાંબુ.. લાંબુ.. લાંબુ... (લખાણ આવે છે). અહીં તો વાંચ્યું પણ નથી. ‘જૈનદર્શન’માં (એમ લખે છે કે), ‘ખાણિયા’માં આમ છે ને આમ છે ને આમ છે... અરે... ભગવાન ! શું થાય ? બાપુ ! આ..હા...!

અહીં તો ‘સામાન્યપણે રાગીપણાના નિમિત્તપણાને લીધે શુભ અને અશુભ બન્ને કર્મને અવિશેષપણે બંધનાં કારણ તરીકે સિદ્ધ કરે છે અને તેથી બન્ને કર્મને નિષેધ છે.’ લ્યો ! આહા..હા..હા...! ચરણાનુયોગમાં એને કરવાલાયક કહ્યા. કાલે આવ્યું હતું, નહિ ? પંચ મહાવ્રતનું ! મોટા પુરુષે આચર્યા છે, મોટા પુરુષે કરેલા છે, ઈ મોટા છે. મહાવ્રત પોતે મોટા છે. ત્રણ શબ્દ મૂક્યા હતા, ત્રણ હતા. આહા..હા...! એને એ વખતે એની દશામાં

મહાવ્રતના વિકલ્પ ટાણે તે દશા છે, એ દશાસહિતના વિકલ્પ છે એને અહીંયાં મહાવ્રત તરીકે, વ્યવહાર તરીકે કીધું. નિશ્ચય તરીકે તો મહાવ્રત (એટલે) પોતાના સ્વરૂપમાં ઠર્યો છે એ મહાવ્રત છે. આહા..હા..હા...! ઈ આવે છે ને ? 'નિયમસાર' ! ધ્યાનમાં બધું આવે છે. ઈ આવે છે. 'નિયમસાર'માં એક (ઠેકાણે આવે છે). જે બધી ક્રિયાઓ કરે તેનો ત્યાગ કરીને આત્માનું ધ્યાન (થવું) એ વ્રત ને તીર્થ ને સંયમ ને એ બધું ઈ છે. (આવે) છે ને ! આહા..હા...! એ બન્ને કર્મ એટલે કાર્ય, તેને નિષેધે છે.

(સ્વાગતા)

કર્મ સર્વમપિ સર્વવિદો યદ્
 બન્ધસાધનમુશન્ત્યવિશેષાત્ ।
 તેન સર્વમપિ તત્પ્રતિષિદ્ધં
 જ્ઞાનમેવ વિહિતં શિવહેતુઃ ।।૧૦૩।।

શ્લોકાર્થ :- (યદ્) કારણ કે (સર્વવિદઃ) સર્વજ્ઞદેવો (સર્વમ્ અપિ કર્મ) સમસ્ત (શુભ તેમ જ અશુભ) કર્મને (અવિશેષાત્) અવિશેષપણે (બન્ધસાધનમ્) બંધનું સાધન (કારણ) (ઉશન્તિ) કહે છે (તેન) તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે સર્વજ્ઞદેવોએ) (સર્વમ્ અપિ તત્ પ્રતિષિદ્ધં) સમસ્ત કર્મને નિષેધ્યું છે અને (જ્ઞાનમ્ એવ શિવહેતુઃ વિહિતં) જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ ફરમાવ્યું છે. ૧૦૩.

શ્લોક ૧૦૩ ઉપર પ્રવચન

‘આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-’ ૧૦૩ (શ્લોક).

કર્મ સર્વમપિ સર્વવિદો યદ્
 બન્ધસાધનમુશન્ત્યવિશેષાત્ ।
 તેન સર્વમપિ તત્પ્રતિષિદ્ધં
 જ્ઞાનમેવ વિહિતં શિવહેતુઃ ।।૧૦૩।।

(યદ) નામ 'કારણ કે...' (સર્વવિદઃ) એટલે 'સર્વજ્ઞદેવો...' 'વિદઃ' એટલે જ્ઞાની. સર્વ જાણનારા સર્વજ્ઞદેવ પરમાત્મા એણે (સર્વમ્ અપિ કર્મ) 'સમસ્ત (શુભ તેમ જ અશુભ)...' ભાવને 'અવિશેષપણે...' (એટલે) સામાન્યપણે. બેમાં કંઈ પણ ફેર છે એમ નહિ. આહા..હા...! અવિશેષ એટલે સામાન્ય, વિશેષ નહિ. સામાન્યપણે (બન્ધસાધનમ્) 'બંધનું સાધન (કારણ) કહે છે...' લ્યો, ઠીક ! આ..હા...! શુભ ને અશુભ ભાવ બેય બંધના સાધન છે. આહા..હા...! હવે જે બંધના સાધન છે એ મોક્ષના સાધન તરીકે વ્યવહારે નાખે એ ન ચાલે. આહા..હા...!

સર્વજ્ઞદેવો, અનંત તીર્થકરો, અનંત કેવળીઓ... આહા..હા...! એ શુભ ને અશુભ ભાવને સામાન્યપણે બન્ને એક જ સરખા છે (એમ) માનીને બંધનું કારણ કહે છે. ભગવાન ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ એમ દિવ્યધ્વનિમાં ફરમાવે છે. આ..હા..હા...! 'તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે સર્વજ્ઞદેવોએ)...' (સર્વમ્ અપિ તત્ પ્રતિષિદ્ધ) 'સમસ્ત કર્મને નિષેધ્યું છે...' આહા..હા...! અને શુભાશુભ બેય ભાવને જિનેશ્વરદેવે નિષેધ્યા છે. બેય ધર્મ નથી. આહા..હા...! ત્યારે છે શું ?

'જ્ઞાનમ્ એવ શિવહેતુઃ વિહિતં' આહા..હા..હા...! ભગવાન સર્વજ્ઞદેવોએ જ્ઞાન એટલે આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ ! આહા..હા...! એકલો પુણ્ય-પાપ વિનાનો પ્રભુ શુદ્ધ, શુદ્ધ એવા જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ ફરમાવ્યું છે. એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, જે દયા, દાનના વિકલ્પથી ભિન્ન છે, એ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, તે જ્ઞાનને મોક્ષનું કારણ કહ્યું છે. આગમમાં એ કહ્યું છે. ચારે અનુયોગ લ્યો. આગમમાં તો એ આવી ગયું કે નહિ ? કે, પેલા ત્રણ આગમ નહિ ? ચરણાનુયોગમાં આમ કહ્યું છે ને કરણાનુયોગમાં આમ કહ્યું છે. બધું કહ્યું છે. આહા..હા...!

ભગવાનના આગમમાં તો સમસ્ત કાર્યનો નિષેધ છે. 'જ્ઞાનમ્ એવ' શબ્દ છે. જોયું ? એકાંત કર્યું ! જ્ઞાનને જ. કથંચિત્ આત્માના સ્વભાવને અને કથંચિત્ રાગના ભાવને મોક્ષનું કારણ (કહ્યું છે એમ નથી). એમ કથંચિત્ (શબ્દનો અર્થ) નથી. આહા..હા...! 'જ્ઞાનમ્ એવ' ભગવાનઆત્મા શુભ-અશુભ ભાવ વિનાનો એવો જે ચૈતન્યસ્વરૂપ, મહાન ધ્રુવ નિત્ય આત્મસ્વરૂપ, પુણ્ય-પાપ તો ક્ષણિક, કૃત્રિમ, વિકાર, દુઃખરૂપ એક સમય પૂરતા વિભાવ છે. અને આ ભગવાન જ્ઞાનસ્વભાવી ત્રિકાળ છે. એ ત્રિકાળી જ્ઞાનસ્વભાવને જ મોક્ષના સાધન તરીકે પ્રભુએ વર્ણવ્યું છે. આ..હા..હા...!

આમાં તો ભગવાનની ભક્તિને પણ મોક્ષના સાધન તરીકે નિષેધ્યું છે. દેવ-ગુરુ ને શાસ્ત્ર, એની ભક્તિ એ પણ રાગમાં - સામાન્ય રાગમાં આવી જાય છે. રાગ કીધો, રાગથી બંધાય છે એ સામાન્ય રાગમાં એ વાત આવી જાય છે. આહા..હા...! ભારે કામ આકરું ! ભક્તિવાળાને આકરું પડે, ક્રિયાકાંડવાળાને આકરું (પડે) અને ન કરી શકે એને આકરું પડે. કરી શકાય નહિ. માટે (એમ થાય કે) માળું આ શું !

મુમુક્ષુ :- કરી શકતા નથી પછી કેવી રીતે કરે ?

ઉત્તર :- કરી શકે છે, હા. એના જ્ઞાનમાં પહેલો નિર્ધાર તો નક્કી કરે કે, શુભાશુભ ભાવ તે બંધના જ કારણ છે અને જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, જે શુભ-અશુભ ભાવથી રહિત ત્રિકાળ છે, વીતરાગમૂર્તિ છે, જિનસ્વરૂપ છે, જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, આનંદસ્વરૂપ છે, ઈશ્વરસ્વરૂપ છે તેને, તેનું સાધન કરે તેને મોક્ષ થાય છે. આહા..હા...! આવું છે.

‘જ્ઞાનને જ...’ એમ કીધું છે ને ! ‘જ્ઞાનમ્ એવ’ ન્યાં એમ નથી કહ્યું કે, આત્માનો સ્વભાવ સાધન છે અને રાગ પણ કથંચિત્ સાધનમાં કહીએ છીએ. આ ૪૭ નયમાં આવે છે ને ! વ્યવહારનય, નિશ્ચયનય, ક્રિયાનય, જ્ઞાનનય બેય આવે છે. ત્યો ! ૪૭ નયમાં તો ક્રિયાનયને નાખી છે. ઈ તો એક સમયની યોગ્યતા બધી આ જાતની ગણી. કો’કને ક્રિયાનય ને કો’કને જ્ઞાનનય, કો’કને વ્યવહારનય ને કો’કને નિશ્ચયનય, એમ નહિ. આ..હા..હા...! ૪૭ નયમાં (આવે છે ને !) એ તો એકના એક જીવને જેની દૃષ્ટિ સ્વભાવ ઉપર પડી છે એની પર્યાયમાં આવા એક એક નયના ભાવોની યોગ્યતા ગણીને કહેવામાં આવ્યું છે. તે એકસાથે (છે). કો’કને ક્રિયાનયથી ને કો’કને જ્ઞાનનયથી, કો’કને વ્યવહારથી ને કો’કને નિશ્ચયથી (થાય) એમ નથી. આહા..હા...!

આવો માર્ગ છે. આકરો માર્ગ (છે). એક તો સાંભળવા મળે નહિ... આહા..હા...! અને આ દુનિયાની પંચાતના પાર ન મળે. ધંધા-પાણી પાપના કરે અને એમાં નવરો થાય તો સાંભળવાનું મળે (કે) વ્રત કરો ને તપ કરો ને ભક્તિ કરો ને.. ઈ મળે બિચારાને. એનો કલાક લૂંટાય જાય. આહા..હા...! આવો મનુષ્યદેહ મળ્યો એમાં શું કર્યું તે ? ભાઈ ! આહા..હા...! મનુષ્યદેહ તો ચાલ્યો જશે, બાપુ ! આ..હા...! એની ક્ષણ ને પળ નક્કી છે. જે સમય છે તે સમયે દેહ છૂટીને ચાલ્યો જશે. આ..હા...! તારું તે શું કર્યું ? પ્રભુ ! આહા..હા...! બહારમાં નામ કાઢ્યા કે આ પાંચ-પચાસ હજાર કે લાખ, બે લાખ, પાંચ લાખ, પચીસ લાખ ભેગા કર્યા, કુટુંબમાં મોઢાઆગળ પડ્યો. (ઈ તો) પાપી પ્રાણીમાં મોઢાઆગળ પડ્યો. આહા..હા...! કર્મી.. કર્મી કર્મી નથી કહેતા ? અમારા છોકરા કર્મી જાગ્યા છે. કર્મ જાગ્યા છે ને ? (એનો અર્થ) પાપી જાગ્યા છે. આહા..હા...! આ..હા..હા...!

ભગવાન જિનેશ્વરદેવે તો આત્માનો જે સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન (છે) તેનો આશ્રય લઈને મોક્ષનું સાધન થાય એમ કહ્યું છે. આહા..હા...! અનંત તીર્થકરો, અનંત થઈ ગયા, વર્તમાન પ્રભુ બિરાજે છે, મહાવિદેહમાં વીસ તીર્થકર, લાખો કેવળીઓ બિરાજે છે, પ્રભુ ! અનંત તીર્થકરો, અનંત કેવળીઓ થઈ ગયા, છે અને થશે (એ) બધા તીર્થકરોના ઉપદેશનો આ ધ્વનિ છે. આ..હા..હા...! અરે...! કેમ બેસે ? વાડામાં – સંપ્રદાયમાં પકડાય ગયા હોય (એને આ ન બેસે). એના ગુરુ એને કહેતા હોય, આ વ્રત કરો, આ તપ કરો, આ અપવાસ કરો, આ કરો, આ કરો... છપરબી કંદમૂળ ન ખાવા, છપરબી બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ ધર્મ નથી ? ધૂળેય નથી, સાંભળને ! ધૂળેય નથી એટલે ? કે ત્યાં પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય પણ નથી. આ..હા..હા..હા...! આવું કામ આકરું પડે બિચારાને. આ તો ‘સોનગઢ’ ને જંગલ ! આમાં

કોઈનો વાડો નથી કે વાડામાં રહે. આવી વાત (કરે તો) વાડામાં રહેવા ન દ્યે. આહા..હા...!

પ્રભુ ! તારું હિત કેમ થાય ? બાપુ ! આવો મનુષ્યદેહ મળ્યો. અનંત કાળે માંડ મનુષ્યદેહ (મળ્યો) એમાં પણ આર્યકુળ. જૈનકુળમાં અવતાર. ભલે નામ જૈન (હોય), એમાં વીતરાગની વાણી પ્રભુ ! તને સાંભળવા મળે ! આ..હા..હા...! આવી દુર્લભતામાં આ વાત જો ન સમજ્યો પ્રભુ ! આ..હા...! ભાઈ ! તારા આરા ક્યાં આવશે ? તારા ટાણાં ચૂકીને બાપુ ! એ અનંત ભવના ગર્ભમાં અનંત ભવનું દુઃખ છે, ભાઈ ! એમાં રખડપટ્ટીમાં અજાણ્યા ક્ષેત્રે, અજાણ્યા કાળે જઈને અવતરશે. આહા..હા...! એમાં આ માંદાલું સાથે કાંઈ નહિ આવે એને. આહા..હા...!

અનંત તીર્થકરો...! અહીં વજન કેમ આપવું છે ? (જ્ઞાનમ્ એવ શિવહેતુઃ વિહિતં) આગમમાં, વીતરાગના આગમ એને કહીએ કે જે આગમમાં... આહા..હા...! આત્માનું જ્ઞાન, આત્માનું દર્શન, આત્માનું ચારિત્ર, આત્માને આશ્રયે થતી વીતરાગી દશા તે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, આનંદસ્વરૂપ છે, તે જ એક મોક્ષનું સાધન છે એમ અનંત તીર્થકરોએ દિવ્યધ્વનિમાં આ વચનો કહ્યા છે, પ્રભુ ! તને કેમ (બેસે) ? આહા..હા...! ‘જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ ફરમાવ્યું છે.’ અહીં વજન આટલું છે. કથંચિત્ વ્યવહાર અને કથંચિત્ આત્માના સ્વભાવને (સાધન કહ્યું છે એમ નથી). તેમ એ જ્ઞાનનો આત્મસ્વભાવ વ્યવહાર પહેલો આવે તો એનાથી થાશે એ વાત અહીં તો કરી નથી. આહા..હા...!

ભગવાન જ્ઞાનની મૂર્તિ પ્રભુ ! ચૈતન્યધન આત્મા ! જ્ઞાયકભાવ નિત્યભાવ, ધ્રુવભાવ, અભેદ ભાવ, એક ભાવ, સામાન્ય ભાવ, સદશ ભાવ, ભૂતાર્થ ભાવ ! આ..હા...! તેને આશ્રયે જે સાધન થાય તેને મોક્ષનું સાધન કહ્યું છે. આહા..હા...! બાકી વચ્ચે બધા મંદિરો ને આ ધામધૂમ ને આ બધું હા.. હો.. હા.. એમાં કાંઈ પણ મોક્ષનું કારણ છે એમ નથી, કહે છે. આ મોટું બાવીસ લાખનું મંદિર (બનાવ્યું). તે શું છે ? આહા..હા...! એનો પ્રેમ ને ભક્તિ હોય તો શુભભાવ છે. શુભભાવ એ કંઈ મોક્ષનું કારણ નથી. આહા..હા...!

ત્રણ શબ્દ છે. (જ્ઞાનમ્ એવ શિવહેતુઃ વિહિતં) ફરમાવ્યું છે. અનંત તીર્થકરોએ આત્માના જ્ઞાનસ્વભાવમાં જવું, ત્યાં ઠરવું, ત્યાં રહેવું, ત્યાં દષ્ટિ કરવી... આહા..હા..હા...! એને અનંત સર્વજ્ઞોએ મોક્ષનું કારણ ફરમાવ્યું છે. આહા..હા...! થોડું લખ્યું ઘણું કરીને જાણજો એમ લખ્યું છે. આહા..હા...! એમ થોડું કહ્યું બહુ કરીને માનજો. આહા..હા...! આહા..હા...!

પહેલો એના જ્ઞાનમાં નિર્ણય તો કરે, પ્રભુ ! કે એ આત્મા જે ત્રિકાળ સ્વભાવ છે એ શુભ-અશુભ ક્રિયાકાંડના રાગ, એથી તો એ ભિન્ન ચીજ છે. ભિન્ન ચીજને ભિન્ન રાગથી લાભ થાય એવું ત્રણકાળમાં બને નહિ. આહા..હા...!

‘જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ...’ ઓ..હો...! આટલા શબ્દોમાં તો કેટલું ભર્યું છે !! આ..હા..હા...! આત્મસ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને રમણતા, તેને જ વ્યવહાર પણ વચ્ચે આવે માટે સાધન છે એમ નહિ. એને મોક્ષનું કારણ, પરમાત્મ(પદની) પ્રાપ્તિનું કારણ અનંત તીર્થકરોએ ‘ફરમાવ્યું છે.’ આ..હા...! છે ને ? ‘વિહિતં’ આ ‘વિહિતં’ આહા..હા...!

અનંત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે આવી 'વિહિતં' વિધિ આ કીધી છે. કહ્યું છે, ફરમાન આ છે. આ..હા..હા...! હવે એમાં ચર્ચા ને વાર્તા ને... આ..હા...!

‘જો સમસ્ત કર્મ નિષેધવામાં આવ્યું છે તો પછી મુનિઓને શરણ કોનું રહ્યું...’ તમે કહો છો કે, વ્રત ને તપ ને ભક્તિ બિચારા આખો દિ’ કરે તો વખત તો મળે, આધાર તો મળે. એનો તો તમે નિષેધ કર્યો. હવે એને શરણ કોનું ? અહિંસા, સત્યદત્ત, વ્રત પાળવા, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, સ્ત્રીનો સંસર્ગ કરવો નહિ, નવ વાડે બ્રહ્મચર્ય પાળવું આવું કાંઈક એને કરવાનું તો આવે. આહા..હા...! જ્યારે તમે આવા ભાવનો તો નિષેધ કર્યો ત્યારે મુનિ કોને શરણે મુનિપણું પાળે ? આવા વ્રતાદિ, તપાદિ ભાવને તો તમે સંસાર અને બંધનું કારણ કહ્યું. મૂળ પાઠમાં સંસાર કહ્યો છે. રાગ એટલે સંસાર – એવો શબ્દ છે. રાગ તે સંસાર. ચાહે તો દયા, દાન, વ્રતનો, તપનો રાગ, વિકલ્પ હો પણ (એ) સંસાર (છે). આહા..હા..હા...! જ્યારે તમે એનો નિષેધ કર્યો ત્યારે તેને શરણ શું ? કરવાનું જે હતું, જે આચરણમાં મુકવાનું હતું, જે કરી શકાય એવું હતું, જે તેમ કરી શકે છે, હવે એનો તો તમે નિષેધ કર્યો. આ..હા...! ત્યારે હવે એને કરવું શું ? એને રહ્યું શું ? જે કરવાની ક્રિયાઓ (હતી) વ્રત ને નિયમ ને અપવાસ ને ભક્તિ ને વિનયનો તમે નિષેધ કર્યો, તો હવે એને કરવાનું શું રહ્યું ? આ..હા...! એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. ‘હવેના કળશમાં એ કહે છે :-’

(શિખરિણી)

નિષિદ્ધે સર્વસ્મિન્ સુકૃતદુરિતે કર્મણિ કિલ
પ્રવૃત્તે નૈષ્કર્મ્યે ન ખલુ મુનયઃ સન્ત્યશરણાઃ ।
તદા જ્ઞાને જ્ઞાનં પ્રરતિચરિતમેષાં હિ શરણં
સ્વયં વિન્દન્ત્યેતે પરમમમૃતં તત્ર નિરતાઃ ॥૧૦૪॥

જો સમસ્ત કર્મ નિષેધવામાં આવ્યું છે તો પછી મુનિઓને શરણ કોનું રહ્યું તે હવેના કળશમાં કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- (સુકૃતદુરિતે સર્વસ્મિન્ કર્મણિ કિલ નિષિદ્ધે) શુભ આચરણરૂપ કર્મ અને અશુભ આચરણરૂપ કર્મ – એવા સમસ્ત કર્મનો નિષેધ કરવામાં આવતાં અને (નૈષ્કર્મ્યે

પ્રવૃત્તે) એ રીતે નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં, (મુનયઃ ખલુ અશરણાઃ ન સન્તિ) મુનિઓ કાંઈ અશરણ નથી; (તદા) (કારણ કે) જ્યારે નિષ્કર્મ અવસ્થા (નિવૃત્તિ-અવસ્થા) પ્રવર્તે છે ત્યારે (જ્ઞાને પ્રતિચરિતમ્ જ્ઞાનં હિ) જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું-રમણ કરતું-પરિણમતું જ્ઞાન જ (ઘણાં) તે મુનિઓને (શરણં) શરણ છે; (એતે) તેઓ (તત્ર નિરતાઃ) તે જ્ઞાનમાં લીન થયા થકા (પરમમ્ અમૃતં) પરમ અમૃતને (સ્વયં) પોતે (વિન્દન્તિ) અનુભવે છે-આસ્વાદે છે.

ભાવાર્થ :- ‘સુકૃત કે દુષ્કૃત - બન્નેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે તો પછી મુનિઓને કંઈ પણ કરવાનું નહિ રહેવાથી તેઓ મુનિપણું શાના આશ્રયે, શા આલંબન વડે પાળી શકે ?’ - એમ કોઈને શંકા થાય તો તેનું સમાધાન આચાર્યદેવે કર્યું છે કે :- સર્વ કર્મનો ત્યાગ થયે જ્ઞાનનું મહા શરણ છે, તે જ્ઞાનમાં લીન થતાં સર્વ આકુળતા રહિત પરમાનંદનો ભોગવટો હોય છે - જેનો સ્વાદ જ્ઞાની જ જાણે છે. અજ્ઞાની કષાયી જીવ કર્મને જ સર્વસ્વ જાણી તેમાં લીન થઈ રહ્યો છે, જ્ઞાનાનંદનો સ્વાદ નથી જાણતો. ૧૦૪.

શ્લોક ૧૦૪ ઉપર પ્રવચન

(શિખરિણી)

નિષિદ્ધે સર્વસ્મિન્ સુકૃતદુરિતે કર્મણિ કિલ
પ્રવૃત્તે નૈષ્કર્મ્યે ન ખલુ મુનયઃ સન્ત્યશરણાઃ ।
તદા જ્ઞાને જ્ઞાનં પ્રતિચરિતમેષાં હિ શરણં
સ્વયં વિન્દન્ત્યેતે પરમમૃતં તત્ર નિરતાઃ ॥૧૦૪॥

આહા...હા...! ‘સુકૃતદુરિતે સર્વસ્મિન્ કર્મણિ કિલ નિષિદ્ધે’ પ્રભુ ! ‘શુભ આચરણરૂપ...’ જોયું ? શુભ આચરણ (કહ્યું છે). દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, અપવાસ એ ‘શુભ આચરણરૂપ કર્મ...’ એટલે ભાવ - કાર્ય ‘અને અશુભ આચરણરૂપ કર્મ...’ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, આ દુકાનના ધંધા-પાણી, દુકાનના થડે બાવીસ કલાક બેસે ને ! બાવીસ કલાક તો (ન બેસે), છ-સાત કલાક તો સુવે ને ! બે-ચાર કલાક ખાવા-પીવામાં, બાયડી, છોકરા રાજ કરવામાં જાય, દુકાને છ-સાત કલાક બેસે. દસ-દસ કલાક બેસે !

અમારે દુકાન હતી ને ! અમારા ‘કુંવરજીભાઈ’ સવારમાં ઉઠે તે.. છ વાગ્યાથી રાતના નવ વાગ્યા સુધી ! અમારે ‘પાલેજ’ દુકાન (હતી). શું કરો છો કીધું તમે આ ? આખો દિ’ આ ! આ તો એકલું પાપ (છે). એ.. બેન આવો, એ.. ભાઈ આવો, આ માલ લ્યો,

ફલાણું લ્યો, ઢીકણું લ્યો, આમ છે, તેમ છે... આના બે રૂપિયા છે, તો પેલા કહે, અમારી (પાસે) એટલા નથી. તો કહે, બે આના ઓછા આપજો, લ્યો ને ! તમારી જિંદગી આમાં જાય, આ શું છે કીધું આ ? દુકાનના ધંધા, બાયડી-છોકરાને રાજી કરવામાં, છ-સાત કલાક ઊંઘમાં (જાય)... અરે...રે...રે...! એને કલાક-બે કલાક વખત મળે (અને) સાંભળવા જાય તો (સાંભળવા) આવું મળે પાછું ! વ્રત કરો, તપ કરો, એનાથી તમારે કલ્યાણ થશે. અરે... પ્રભુ ! ત્યારે હવે એને કરવું શું ? આહા..હા..!

જે કાંઈ કરી શકાય, દેખાય છે, બીજાને દેખાય છે એ વાતનો તો તમે નિષેધ કરો છો. આહા..હા..! ત્યારે મુનિને શું કરવું ? પણ પ્રભુ ! તને ખબર નથી, સાંભળ ! આહા..હા..! ‘અને...’ ‘નૈષ્કર્મ્યે પ્રવૃત્તે’ ‘એ રીતે નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં,...’ આહા..હા..! એ શુભ-અશુભ જે કર્મ નામ ભાવ, તેનાથી રહિત નિષ્કર્મ અવસ્થા. પેલી કર્મ અવસ્થા છે. આહા..હા..! શુભ-અશુભ ભાવ એ કર્મ વિકાર, સંસાર અવસ્થા (છે). એનાથી ‘નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં,...’ આહા..હા..! મુનિઓ એને કહીએ કે, એ શુભ-અશુભ ભાવથી નિવૃત્તિ થઈ અને ‘નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં,...’ ‘મુનયઃ ખલુ અશરણાઃ ન સન્તિ’ ‘મુનિઓ કાંઈ અશરણ નથી,...’ કાંઈ અંદર કરવાનું નથી એમ નથી. આહા..હા..! શુભાશુભ ભાવથી રહિત થયો, નિષ્કર્મ અવસ્થામાં પ્રવર્તે છે ઈ કાંઈ કરવાનું નથી એમ નહિ. એ આત્મભગવાન અંદર નિષ્કર્મ અવસ્થામાં પ્રવર્તે છે. આહા..હા..!

શુદ્ધ જ્ઞાનઘન ભગવાનઆત્મા ! એમાં એ શુભ-અશુભ ભાવ રહિત નિષ્કર્મ દશામાં પ્રવર્તે છે. પ્રભુ ! આ..હા..હા..હા..! છે ને ? ‘નૈષ્કર્મ્યે પ્રવૃત્તે’ ‘એ રીતે નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તતાં,...’ આહા..હા..! ‘મુનયઃ ખલુ અશરણાઃ ન સન્તિ’ ‘મુનિઓ કાંઈ અશરણ નથી,...’ આ..હા..હા..! ‘(કારણ કે) જ્યારે નિષ્કર્મ અવસ્થા (નિવૃત્તિ-અવસ્થા) પ્રવર્તે છે...’ આહા..હા..! જ્યારે એ શુભભાવથી પણ નિવૃત્તિ(રૂપ) એવી અવસ્થા સંતો, સાચા મુનિઓને પ્રવર્તે છે... આ..હા..હા..! એ શુભભાવ કર્મ છે, વિકાર છે, કાર્ય છે એનાથી નિવૃત્તિરૂપ નિષ્કર્મ અવસ્થા(માં એટલે કે) સ્વભાવ સન્મુખમાં (પ્રવર્તે છે)... આહા..હા..! ‘નિષ્કર્મ અવસ્થા (નિવૃત્તિ-અવસ્થા) પ્રવર્તે છે ત્યારે...’

‘જ્ઞાને પ્રતિચરિતમ્ જ્ઞાનં હિ’ આ..હા..હા..! ‘જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું-રમણ કરતું-પરિણમતું જ્ઞાન જ...’ આ..હા..હા..હા..! આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ, એ આનંદ અને જ્ઞાનમાં રમતો... આ..હા..હા..! એ નિષ્કર્મ અવસ્થા તે એણે કરવા જેવી શરણ છે. શુભાશુભ છૂટી ગયું માટે એને કાંઈ કરવાનું રહ્યું નથી એમ નથી. આહા..હા..! ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ ! અંદર આનંદનો સાગર ! અતીન્દ્રિય અનંત ગુણની રત્નની માળા ભરી છે ! આહા..હા..! એવા ભગવાનઆત્મામાં એકાગ્રતા એ નિષ્કર્મ અવસ્થા, એ મુનિઓને શરણ છે. આ..હા..હા..હા..! હવે અહીં તો બહારના વ્રત પાળે ને આ કર્યું... (એના) પણ

ઠેકાણાં ક્યાં છે ? આહા..હા...!

નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રવર્તે ત્યારે ‘જ્ઞાને પ્રતિચરિતમ્ જ્ઞાનં’ આ..હા..હા...! આત્મા આત્મામાં આચરણ કરતો. અહીં ‘જ્ઞાન’ શબ્દ લીધો એટલે આત્મા. પુણ્ય-પાપ ભાવ એ કાંઈ આત્મા નથી, એ તો અનાત્મા (છે). આહા..હા...! ‘જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું...’ ભગવાન શુદ્ધ સ્વરૂપ, તેના ઉપર દષ્ટિ પડતાં શુદ્ધ સ્વભાવનું અવલંબન લેતાં, જ્ઞાનમાં એટલે આત્મામાં આચરણ કરતું, આત્મામાં ‘રમણ કરતું...’ આત્મામાં ‘પરિણમતું...’ આ..હા..હા..હા...! એ ‘જ્ઞાન જે તે મુનિઓને શરણ છે;...’ આહા..હા...! આવો માર્ગ ! અંતર આત્મામાં ધ્યાનમાં પ્રવર્તે છે એ જ એને શરણ છે. રાગ ને પુણ્ય-પાપના પરિણામ છોડી, સંતો – જૈનના સંતો એને કહીએ. આ..હા..હા..હા...!

જૈન કોઈ પક્ષ નથી, વાડો નથી. જૈન તો વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! જૈન કોઈ પક્ષ-વાડો નથી. એ તો વસ્તુ જિનસ્વરૂપ છે. ‘ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે’ એ જિનસ્વરૂપી પ્રભુ ભગવાન છે આત્મા ! બાપુ ! તને ખબર નથી. આ..હા...! એ પુણ્ય ને પાપના ભાવના ત્યાગમાં એને જિનસ્વરૂપ એવું વીતરાગ (સ્વરૂપ)નો આશ્રય લઈને નિષ્કર્મ અવસ્થામાં પ્રવર્તે છે. આહા..હા...! અરે..રે...! આવું આકરું ! આવું સાંભળ્યું પણ ન હોય. એકલા પાપમાં જિંદગી (ગાળો). આહા..હા...! અરે..રે...! ઢોરના જીવન અને માણસના જીવનમાં ફેર શું ? એ પણ ખાય-પીવે, મૈથૂન ને વિષય ને સૂવે, આ પણ ઈનું ઈ (કરે), એમાં ફેર શું ? બાપા !

અહીં તો જ્યારે શુભ વ્રતાદિના પરિણામનો નિષેધ કર્યો, પ્રભુ ! ત્યારે એને હવે આચરવું શું ? આચરણ જે છે, દેખાય, કરી શકાય એનો તો તમે નિષેધ કર્યો કે, એ તો રાગ છે. આહા..હા...! એ બંધનું કારણ છે. પ્રભુ ! તારો નાથ અંદર બિરાજે છે કે નહિ ? ભાઈ ! એ પુણ્ય-પાપનો નિષેધ થયો એટલે તારી વસ્તુનો ત્યાં નિષેધ થયો ? આ..હા...! શુભ-અશુભ ભાવનો નિષેધ થતાં, પ્રભુ અંદર જ્ઞાનઘન, આનંદઘન, ચિદાનંદ પ્રભુ બિરાજે છે. આહા..હા...! એ શુભાશુભ ભાવથી નિવર્તે છે ત્યારે શુદ્ધ સ્વભાવમાં પ્રવર્તે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું...’ ‘પ્રતિચરિતમ્’ છે ને ? ‘જ્ઞાને પ્રતિચરિતમ્’ જ્ઞાનમાં આચરણ, એમ. ‘જ્ઞાનમાં આચરણ કરતું...’ એ ‘પ્રતિચરિતમ્’ નો અર્થ કર્યો. પાછું આ ‘રમણ કરતું...’ એનો અર્થ (પણ ઈ છે) અથવા ‘પરિણમતું...’ ઈ ‘પ્રતિચરિતમ્’ નો અર્થ છે. ‘જ્ઞાને પ્રતિચરિતમ્ જ્ઞાનં હિ’ ‘एषां’ ‘ते मुनिओने (સંતોને) શરણ છે;...’ આહા..હા...! ‘તેઓ તે જ્ઞાનમાં લીન થયા થકા...’ આ..હા..હા...! સંતો તો એને કહીએ કે જે આનંદ ને આ જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ, એમાં લીન થયા થકા. આ..હા..હા...! શુભાશુભ પરિણામના ક્રિયાકાંડમાંથી છૂટીને... આહા..હા...! ‘જ્ઞાનમાં...’ એટલે આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવમાં ‘લીન થયા થકા...’ શું કીધું જોયું ?

‘તત્ર નિરતા:’ પોતાના પુરુષાર્થથી જ્ઞાનમાં લીન થતાં. સ્વરૂપ જે આત્મા છે, જ્ઞાયકભાવ,

ધ્રુવભાવ, નિત્યભાવ, તેમાં લીન થતાં. આહા..હા...! અનિત્ય અને કૃત્રિમ શુભાશુભ ભાવથી છૂટ્યા માટે કાંઈ શરણ નથી એમ નહિ. આહા..હા...! ભગવાનઆત્માનું એને શરણ છે. 'તે જ્ઞાનમાં લીન થયા થકા...' 'પરમમ્ અમૃતં' એ શુભ-અશુભ ભાવ તો ઝેર હતો. આહા..હા..હા...! એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપના પરિણામ તો ઝેર હતા. આહા..હા...! ત્યાંથી છૂટ્યો તે 'પરમ અમૃતને પોતે અનુભવે છે...' આ..હા..હા...! અમૃતને 'આસ્વાદે છે.' અંદર અમૃતઘન છે, પ્રભુ ! આનંદનો નાથ પરમાત્મા પોતે છે ! આ..હા..હા...! એવા અમૃતને (અનુભવે છે). 'પરમમ્ અમૃતં' પાછું. દુનિયાના બહારના અમૃત ઘણા કહેવાતા હોય. આ..હા...! 'પરમ અમૃતને...' 'સ્વયં' 'પોતે...' સ્વયં પોતે (એટલે) પરની અપેક્ષા વિના. 'વિન્દતિ' નામ 'અનુભવે છે-આસ્વાદે છે.' એ એને શરણ છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)